

УДК: 343.122

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.23>

ПОГРОЗА В КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ

Ткаченко І.М.,
*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-0144-0708*

Ткаченко І.М. Погроза в контексті визначення потерпілої особи.

Вказується, важлива ознака потерпілої особи, яка дозволяє відмежувати її від інших осіб, пов'язана із заподіянням шкоди. Про те, що шкода є невід'ємною ознакою потерпілої особи свідчить етимологічний та семантичний аналіз терміну «потерпілий».

У статті досліджено можливість та доцільність визнання особи потерпілою у кримінально-правовій площині у випадку погрози спричинення їй шкоди. Враховано положення чинного Кримінального кодексу України, проекту нового Кримінального кодексу України, національної судової практики.

Аргументовано, що в контексті потерпілої особи термін шкода розуміють у двох значеннях: 1) у вузькому (включає виключно реальну шкоду); 2) у широкому (включає як шкоду, так і небезпеку/загрозу її спричинення, а також погрозу). Водночас віднесення погрози як самостійного діяння до різновиду шкоди, як це пропонують автори проекту КК України, видається дискусійним, адже в такому випадку термін «погроза» позначатиме одночасно і діяння і наслідок. Варто також звернути увагу на те, чи існує потреба в проекті КК України вживати як термін «загроза» так і термін «небезпека».

Встановлено, що термін «погроза» в контексті визначення потерпілої особи означає як заподіяння їй реальної моральної чи інших видів шкоди, так і загрозу/небезпеку її завдання.

Доведено, що потерпілого в певному складі кримінального правопорушення може характеризувати не лише шкода у вузькому її розумінні, але й загроза чи небезпека її настання, тобто шкода у широкому розумінні, а також погроза заподіяння шкоди. Погроза в контексті кримінально-правового розуміння потерпілої особи має значення передусім, якщо відсутня її реалізація. У випадку реалізації погрози, яка передбачена як самостійний злочин та є етапом єдиної злочинної діяльності, об'єднаної єдиним умислом і спрямованої на заподіяння шкоди одному й тому ж об'єкту, кваліфікація за статтею, що передбачає відповідальність за погрозу, не потрібна, а відтак і немає потреби встановлювати потерпілого від погрози. Якщо погроза є способом вчинення діяння, то потерпілий визначається в контексті діяння загалом з урахуванням погрози як способу його вчинення.

Ключові слова: потерпілий, кримінальне правопорушення, шкода, погроза, суспільно небезпечні наслідки, загроза, небезпека, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, кримінально-правова норма.

Tkachenko I. Threat in the context of identifying the victim.

It is indicated that an important feature of the injured person, which allows to distinguish him from other persons, is related to the infliction of damage. The etymological and semantic analysis of the term «victim» shows that damage is an integral feature of a victim.

The article examines the possibility and expediency of recognizing a person as a victim in the criminal law field in the event of a threat to cause harm to him. Provisions of the current Criminal Code of Ukraine, the project of the new Criminal Code of Ukraine, national judicial practice are taken into account.

It is argued that in context of the injured person, term damage is understood in two meanings: 1) narrowly (includes only real damage); 2) in a broad sense (includes both damage and the danger/threat

of causing it, as well as the threat). At the same time, attributing the threat as an independent action to a type of harm, as suggested by authors of the draft Criminal Code of Ukraine, seems debatable, because in such a case the term «threat» will denote both an action and a consequence. It is also worth paying attention to whether there is a need to use both the term «threat» and the term «danger» in the draft Criminal Code of Ukraine.

It has been established that the term «threat» in the context of the definition of the victim means both actual moral or other types of harm to him, as well as the threat/danger of his task.

It has been proven that victim in a certain composition of a criminal offense can be characterized not only by harm in its narrow sense, but also by threat or danger of its occurrence, that is, harm in the broad sense, as well as the threat of harm. The threat in the context of the criminal-legal understanding of victim is important, first of all, if there is no implementation. In case of the implementation of a threat, which is provided as an independent crime and is a stage of a single criminal activity, united by a single intention and aimed at causing damage to the same object, qualification under the article providing for responsibility for the threat is not required, and therefore and there is no need to establish the victim of the threat. If a threat is a way of committing an act, then the victim is determined in the context of act in general, taking into account the threat as a way of committing it.

Key words: victim, criminal offense, damage, threat, socially dangerous consequences, threat, danger, objective side of criminal offense, criminal law norm.

Постановка проблеми. Важлива ознака потерпілої особи, яка дозволяє відмежувати її від інших осіб, пов'язана із заподіянням шкоди. Про те, що шкода є невід'ємною ознакою потерпілої особи свідчить етимологічний та семантичний аналіз терміну «потерпілий».

Шкода від кримінального правопорушення заподіюється завжди: якщо не окремим фізичним чи юридичним особам, то інтересам суспільства чи держави загалом. Водночас для визначення потерпілого важлива не будь-яка шкода, а лише та, яка становить суспільно небезпечні наслідки кримінально протиправних діянь, про які йдеться у відповідних кримінально-правових нормах. Адже як слушно зауважує Ю.С. Бурбела у вузькому значенні шкода зводиться виключно до наслідків як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. У широкому – вона охоплює ще й наслідки, що знаходяться за межами певного складу кримінального правопорушення [1, с. 46].

У більшості випадків про таку шкоду як наслідок кримінального правопорушення безпосередньо зазначено в диспозиції кримінально-правової норми. Між тим в КК України існують склади кримінальних правопорушень, в яких безпосередньо зазначено не про шкоду, а про погрозу її завдання. Тому варто дослідити питання заподіяння шкоди у складах деліктів, пов'язаних з погрозами, в контексті кримінально-правового розуміння потерпілої особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення особи потерпілого у кримінальному праві здійснювали такі вчені як В.С. Батиргареєва, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.П. Брич, А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Є.В. Лащук, А.А. Музика, М.І. Панов, Т.І. Присяжнюк, А.В. Савченко, М.В. Сенаторов, П.П. Сердюк, Є.В. Фесенко, А.М. Яценко та ін.

Незважаючи на це, чимало проблемних питань у цій сфері залишилося нерозв'язаними, зокрема дискусійними залишаються питання визнання особи потерпілою у випадку погрози заподіяння їй шкоди.

Метою статті є встановлення можливості та доцільності визнання особи потерпілою у кримінально-правовій площині у випадку погрози спричинення їй шкоди.

Виклад основного матеріалу. Передусім слід розкрити зміст терміну «погроза». Погрозу В.О. Навроцький визначає як намір заподіяти шкоду, який доведений до потерпілого [2, с. 194]. У п. 43 ч. 1 ст. 1.4.1. проєкту КК погроза – це усне, письмове чи конклюдентними діями залякування людини застосуванням насильства, згвалтуванням, знищенням чи пошкодженням майна, розголошенням дійсних чи вигаданих відомостей, які можуть скомпрометувати людину, або спричиненням їй будь-якої іншої шкоди, якщо ця людина сприйняла погрозу як таку, що може бути реалізована щодо неї чи її близької людини [3]. Іншими словами погроза є психічним насильством.

Для розуміння місця погрози серед ознак складу кримінального правопорушення, варто її порівняти з цими ознаками, а також розглянути наслідки її реалізації. Передусім слід зауважити, що погроза в КК України визнається як самостійне суспільно небезпечне діяння, спосіб вчинення

кримінального правопорушення, так і складова такого способу. Окрім цього, слід розмежувати власне погрозу та діяння, спрямоване на її реалізацію.

Л.П. Брич зауважує, що погроза і суспільно небезпечне діяння чи наслідки злочину, що є її реалізацією, незважаючи на те, що вони належать до ознак об'єктивної сторони складу злочину, є не тотожними за змістом поняттями. Відповідно погроза в будь-якому випадку: чи коли погроза виступає як суспільно небезпечне діяння у складі злочину, чи як спосіб, не охоплює наступну її реалізацію. Але реалізація погрози, яка передбачена як самостійний злочин може охоплювати саму погрозу, якщо та є етапом єдиної злочинної діяльності, об'єднаної єдиним умислом і спрямованої на заподіяння шкоди одному й тому ж об'єкту. В такому випадку кваліфікація за статтею, що передбачає відповідальність за погрозу, не потрібна [4, с. 105-106].

Реалізація погрози ж, яка в конструкції іншого складу злочину посідає місце способу, яким вчиняється діяння, спрямоване на заподіяння шкоди об'єкту злочину, що знаходиться у іншій площині, ніж об'єкт погрози, не охоплює такої погрози, яка має бути самостійно відображена у формулі кримінально-правової кваліфікації. Проілюструвати це можна на прикладі складу вимагання (ст. 189 КК), способом вчинення якого є погроза [4, с. 106].

Таким чином, погроза в контексті кримінально-правового розуміння потерпілої особи має значення передусім, якщо відсутня її реалізація. У випадку реалізації погрози, яка передбачена як самостійний злочин та є етапом єдиної злочинної діяльності, об'єднаної єдиним умислом і спрямованої на заподіяння шкоди одному й тому ж об'єкту, кваліфікація за статтею, що передбачає відповідальність за погрозу, не потрібна, а відтак і немає потреби встановлювати потерпілого від погрози. Якщо погроза є способом вчинення діяння, то потерпілий визначається в контексті діяння загалом з урахуванням погрози як способу його вчинення.

Погроза і суспільно небезпечне діяння, що є її реалізацією – різні за змістом суспільно небезпечні діяння. Діяння, що полягає в реалізації погрози, безумовно заподіє реальну шкоду. Водночас чи заподіє шкоду погроза як самостійне діяння, без її реалізації?

На перший погляд погроза шкоди не спричиняє. Частково це так, оскільки погроза наявна лише тоді, коли суб'єкт кримінального правопорушення висловлює свій намір спричинити особі певну шкоду (заподіяти смерть, тілесне ушкодження, знищити майно тощо), однак реально цього не робить. У цьому випадку завдається шкода не та, що охоплюється змістом погрози (потенційна шкода), а моральна шкода, яка є реальною. Водночас з'являється і загроза заподіяння шкоди, яка визначається змістом погрози або навіть іншої шкоди, оскільки суб'єкт кримінального правопорушення може реалізувати погрозу іншого змісту.

Аналіз дефініції погрози, а також криміналізація окремих її проявів дає підстави стверджувати про доцільність включення погрози до обов'язкових ознак потерпілої особи. Погроза як самостійне кримінальне правопорушення (наприклад, в ст. 129, 195, 266, 345, 345-1, 346, 350, 377 КК України тощо) заподіє потерпілій особі безпосередньо моральну шкоду. Так, під час погрози вбивством, у потерпілої може виникнути страх за своє життя, сильне переживання, які і надалі можуть її переслідувати. Водночас погроза, як спосіб вчинення кримінального правопорушення, пов'язана із заподіянням потерпілій особі й інших видів шкоди, наприклад, матеріальної (ст. 186, 187, 289 КК України).

Погрозу заподіяння шкоди слід відрізнити від загрози чи небезпеки її завдання. Погроза заподіяння певної шкоди є різновидом насильства, а саме відноситься до такого його виду як психічне насильство. Погроза спричиняє настання моральної шкоди. Водночас загроза заподіяння шкоди полягає лише у створенні небезпеки її завдання. Мова може йти про створення певних умов, в результаті яких шкода може настати або не настати.

У контексті розмежування цих понять важливими є висновки Н.О. Антонюк про те, що парадоксальною може виглядати ситуація, коли закон передбачає кримінальну відповідальність за погрозу вбивством, проте не встановлює відповідальності за всі випадки загрози смерті через небезпечну поведінку. На її думку, такі діяння взагалі є непорівнюваними з точки зору суспільної небезпеки, адже небезпечна поведінка є набагато ближчою до наслідку і значною мірою залежить від збігу декількох факторів, які особа не завжди здатна передбачити, у той час як погроза вбивством лише заподіє шкоду психічному здоров'ю через усвідомлення загрози для життя потерпілим [5, с. 288]. Така позиція видається дискусійною. В результаті висловлення погрози, на перший погляд, потерпілій особі завдається лише реальна моральна шкода. Однак чи так це насправді? Як свідчить судова практика, наприклад, погроза вбивством може полягати у вислов-

ленні відповідних погроз із прикладанням ножа до шиї потерпілої [6], із поваленням потерпілого на землю та демонстрацією ножа [7], спрямуванні вогнепальної зброї в бік потерпілого [8], здійсненні пострілів в бік потерпілої особи [9], замаху руки з гранатою в бік потерпілого [10].

У цих та подібних випадках існує не лише реальна моральна шкода, але інша шкода, наприклад, фізична, а також загроза спричинення шкоди, що може обумовити необхідність додаткової кваліфікації вчиненого. Як відомо, в частині випадків вчинення вбивств та заподіяння тілесних ушкоджень таким кримінально протиправним діянням передували погрози потерпілому. Тому у кожному випадку погрози вбивством насправді незрозуміло наскільки суспільно небезпечна поведінка суб'єкта погрози вбивством була близькою до її реалізації, оскільки об'єктивно встановити це не завжди можливо.

У контексті погрози та небезпеки слушно проаналізувати таке діяння як вимагання неправомірної вигоди. У примітці 5 до ст. 354 КК України зазначено, що у статтях 354, 368, 368-3 і 368-4 цього Кодексу під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Аналізуючи це положення слід зазначити, що під час вимагання неправомірної вигоди наявна не лише погроза заподіяння шкоди, але й існує загроза її завдання, оскільки якщо особа не надасть неправомірну вигоду, то існує вірогідність того, що суб'єкт кримінального правопорушення вчинить дії або бездіяльність з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища, які можуть негативно вплинути на особу щодо якої має місце вимагання неправомірної вигоди. Наприклад, лікар погрожує відмовою у проведенні операції пацієнта, якщо особа не надасть неправомірну вигоду. Теж саме може стосуватися прокурора, який у випадку ненадання неправомірної вигоди, може погрожувати продовженням безпідставного тримання особи під вартою. Таким чином для потерпілого у разі ненадання неправомірної вигоди у цих випадках існує загроза настання негативних наслідків.

Тому погроза це діяння, яке може не лише заподіювати реальну шкоду, але й створювати загрозу чи небезпеку її заподіяння.

У дефініції потерпілої особи, яка пропонується в ст. 2.2.2. проєкту КК України, йдеться лише про спричинення шкоди кримінальним правопорушенням [3]. Визначення шкоди у цьому документі відсутнє. Хоча визначається низка різновидів шкоди, зокрема шкода майнова – майнові втрати, яких особа зазнала внаслідок вчинення кримінального правопорушення у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного речового права або права інтелектуальної власності (прямі збитки) (п. 66 ч. 1 ст. 1.4.1. проєкту КК України); довгострокова шкода довікілью – шкода довікілью у виді масової загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу або радіаційного чи хімічного забруднення, за якої повернення пошкоджених природних ресурсів до їхнього попереднього стану відбувається понад рік (п. 12 ч. 1 ст. 1.4.1. проєкту КК України); масштабна шкода довікілью – шкода довікілью, яка має місце на площі понад сто квадратних кілометрів або понад десять кубічних кілометрів, поєднана з тяжкою майнвою шкодою (п. 26 ч. 1 ст. 1.4.1. проєкту КК України) [3].

Водночас в проєкті КК України існують норми, в яких розкривається зміст окремих видів шкоди – ст. 2.5.2–2.5.8.

Наприклад, видами істотної шкоди, окрім істотної шкоди здоров'ю, істотної майнвовой шкоди є *створення реальної небезпеки* спричинення значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди, якщо така небезпека передбачена статтею Особливої частини КК як ознака складу відповідного злочину (ст. 2.5.3.) [3].

Водночас серед видів значної шкоди, окрім значної шкоди здоров'ю, значної майнвовой шкоди є також шкода безпеці від публічних закликів до спричинення тяжкої чи особливо тяжкої шкоди або від виправдовування її, а також спричинення та *погроза спричиненням* тяжкої чи особливо тяжкої шкоди (ст. 2.5.4.). Видами тяжкої шкоди є загроза спричинення довгострокової та масштабної шкоди довікілью (ст. 2.5.5.) [3].

Аналіз положень проєкту КК України щодо видів шкоди, дає підстави стверджувати, що його автори розуміють шкоду у широкому значенні, яке охоплює не лише саму шкоду, але й в окремих випадках небезпеку спричинення такої шкоди та погрозу заподіяння шкоди.

А.А. Вознюк та Д.В. Каменський за результатами дослідження потерпілого від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 КК України та аналізу положень проєкту КК України також прийшли до висновків, що потерпілим в цьому документі визнається той, кому завдано шкоди або створено загрозу чи висловлено погрозу її завдання [11, с. 148].

Позиція авторів проєкту КК України свідчить про широке розуміння терміну шкода, що мож- на оцінити загалом схвально за винятком включення до неї погрози, адже тоді термін «погроза» позначатиме одночасно і діяння і наслідок. Водночас заслуговує на увагу питання чи доцільно вживати в цьому документів обидва терміни в контексті шкоди – «загроза» та «небезпека»?

Висновки. Отже, у в контексті потерпілої особи термін шкода розуміють у двох значеннях: 1) у вузькому (включає виключно реальну шкоду); 2) у широкому (включає як шкоду, так і небезпеку/ загрозу її спричинення, а також погрозу). Водночас віднесення погрози як самостійного діяння до різ- новиду шкоди, як це пропонують автори проєкту КК України, видається дискусійним, адже в такому випадку термін «погроза» позначатиме одночасно і діяння і наслідок. Варто також звернути увагу на те, чи існує потреба в проєкті КК України вживати як термін «загроза» так і термін «небезпека».

Термін «погроза» в контексті визначення потерпілої особи означає як заподіяння їй реальної моральної чи інших видів шкоди, так і загрозу/небезпеку її завдання.

Відтак, потерпілого в певному складі кримінального правопорушення може характеризувати не лише шкода у вузькому її розумінні, але й загроза чи небезпека її настання, тобто шкода у ши- рокому розумінні, а також погроза заподіяння шкоди.

Погроза в контексті кримінально-правового розуміння потерпілої особи має значення передум- сь, якщо відсутня її реалізація. У випадку реалізації погрози, яка передбачена як самостійний злочин та є етапом єдиної злочинної діяльності, об'єднаної єдиним умислом і спрямованої на заподіяння шкоди одному й тому ж об'єкту, кваліфікація за статтею, що передбачає відповідаль- ність за погрозу, не потрібна, а відтак і немає потреби встановлювати потерпілого від погрози. Якщо погроза є способом вчинення діяння, то потерпілий визначається в контексті діяння загалом з урахуванням погрози як способу його вчинення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурбела Ю.С. Добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шко- ди в кримінальному праві України: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії: спе- ціальність 081-«Право». Київ. 2020. 253 с.
2. Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття: навч. посіб. Київ: Юрінком Ін- тер, 2023. 376 с.
3. Контрольний текст проєкту нового КК України (станом на 10 січня 2024 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/01/11/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-10-01-2024-1.pdf>.
4. Брич Л.П. Теоретичні засади розмежування складів злочинів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2014. 465 с.
5. Антонюк Н.О. Фактична помилка та поставлення в небезпеку в ході диференціації крими- нальної відповідальності за незакінчений злочин. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 286–290. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.57.
6. Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 23 серпня 2023 року у справі № 688/3396/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112976651>.
7. Вирок Косівський районний суд Івано-Франківської області від 12 березня 2023 року у справі № 347/1307/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117577012>.
8. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 7 лютого 2024 року у справі № 233/678/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116840420>.
9. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 20 лютого 2024 року у справі № 766/2323/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117139235>.
10. Вирок Міжгірського районного суду Закарпатської області від 23 лютого 2024 року у спра- ві № 302/78/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117288732>.
11. Вознюк А.А., Каменський Д.В. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Вчені записки Таврійського національ- ного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Том 34 (73). № 6. С. 147–154.